

Positioner, paradigmer og danskdidaktiske forståelsesmåder

Et tilbageskuende blik på danskfagets
didaktik som forskningsfelt

Dorthe Carlsen, UC SYD
(dcar@ucsyd.dk)

Forskning i modersmålsfag/L1*

International Mother Tongue Education Network (IMEN), 1981

Etableringen af IMEN var et forsøg på at imødekomme mindst tre forskellige udfordringer:

i) modermålsdidaktiske forskeres erfaring med, at det var vanskeligt at diskutere modersmålsfagets didaktiske udvikling med kollegaer på tværs af landegrænser (Herrlitz et al, 1984: 5). **Manglende grænseoverskridende dialog og forståelse**

ii) **et manglende fokus på indholdsniveauet af skolefag** (Herrlitz & Van de Ven, 2007:19)

iii) som **et ideologisk modsvar** på en tendens til at lægge vægt på store kvantitative undersøgelser af især læsning og skrivning (Ongstad, 2012c: 179).

International Association for the Improvement of Mother Tongue Education (IAIMTE), 1996 - > International Association for Research in L1 Education. Languages, Literatures, and Literacies (ARLE), 2014.

*Modersmål: i) som barnets første sprog, ii) om nationalstatens sprog og iii) om modersmålet som den symbolske repræsentation af viden om verden (skolesprog) (Herrlitz & Van de Ven, 2007: 15-16; Kaspersen, 2012: 19).

”I den forstand er modersmålsfagstermen en relativt upræcis term for fagets rammesætning, men ikke desto mindre den historisk traserede, ret udbredte og nok mindst ringe fællesnævner i mangel af bedre alternativer” (Grænsegængere - Elf, Kabel & Rørbech, 2020: 8).

Første undersøgelse:

Mother Tongue Education in Europe. A Survey of Standard Language Teaching in Nine European Countries (Herrlitz et al, 1984)

Hvorfor undersøge modersmålsfag i et komparativt perspektiv?

i) gennem det fremmede blik kan man få et nyt blik på sit eget, kendte fag

ii) man kan lære af fagudvikling i andre lande

iii) man kan få indsigt i sammenhængen mellem modersmålsfag og samfund og dermed mulighed for at udvikle en tilgang til modersmålsfag, der ikke i så høj grad er præget af nationalt sprog og kultur, men i højere grad er sensitiv over for kulturel og sproglig diversitet

(Herrlitz & Peterse, 1984: 15)

'Understanding each other's rhetoric' concept', formidlet i *Mother Tongue Education i Europe. A Survey of Standard Language Teaching in Nine European Countries*, redigeret af Wolfgang Herrlitz, Albert Kamer, Sjaak Kroon, Hans Peterse og Jan Sturm (1984).

Hvordan?

'Korrespondenter' ("experts on mother tongue teaching") udarbejder status på modersmålsfaget ud fra to overordnede spørgsmål:

1. hvad karakteriserede modersmålsfaget i landet omkring 1970?
2. hvad er korrespondentens personlige bud på, hvad der er væsentligt for fremtidig modersmålsundervisning?

(Herrlitz & Peterse, 1984: 19; Herrlitz, 1987: 12; Herrlitz & Van de Ven, 2007: 24)

Koordinater for beskrivelse:

- Language skills – literature
- Oral language – written language
- Emphasis on language structure – emphasis on language use
- Formal approach to language – creative/individual approach to language
- Standard language – dialect or pupil's language
- Discipline-oriented education – child-centred education
- Emphasis on role of teacher – emphasis on role of pupil
- Classroom education – individual education
- Textbook orientation – thematic work

(Herrlitz & Peterse, 1984: 19)

Holland

Paradigmet relateres til de (især fagforeningsbevægelser), der gerne ser modersmålsundervisningen 'på langs', dvs. et paradigme, der også omfatter modersmålsundervisning i mange andre institutionelle rammer end grundskolen, fx i erhvervsuddannelser.

Elevorientering

Undervisning i sproglige basisfærdigheder – med særligt fokus på mundtlige færdigheder, opmærksomhed på ungdomslitteratur, trivial-litteratur og massemedier, kreativ skrivning, opmærksomhed mod sprog i brug samt tolerance og respekt for dialekter og børns hjemmesprog (Sturm, 1984: 261).

'longitudinal' mother tongue teaching

'latitudinal mother tongue teaching

Modersmålsundervisning i bredden, karakteriseret ved sloganet: 'Alle lærere er sproglærere' (Sturm, 1984: 261). Modersmålsundervisning skal integreres i den øvrige undervisning.

communicative mother tongue teaching

Sigtepunktet er at uddanne elever der som kommende borgere er bedre i stand til at fremføre deres synspunkter og meninger og som kan deltage i demokratiske beslutningsprocesser på alle niveauer. I kommunikationsparadigmet er den simple kommunikationsmodel – afsender, emne, modtager – grundmodellen og basis for al modersmålsundervisning (Sturm, 1984: 263). Eleverne skal bevidstgøres om, hvad de vil opnå i relation til hvem, og ved samtidig selv at være sprogproducerende skal de lære at afsløre en afsenders intention. Formålet er at udvikle elevernes kritiske sans – evnen til at læse, skrive og se tv kritisk. Kommunikationsmodellen anvendes også i litteraturlæsningen; en forfatter er også en afsender med en bestemt intention (Sturm, 1984: 263).

Mange forskellige tekster får plads i modersmålsundervisningen (Sturm, 1984: 265).

creative mother tongue teaching

En (mod)reaktion på det kommunikative paradigme (Sturm, 1984: 266). Det vigtigste er ikke produktet, men processen (Sturm, 1984: 266). Vægten lægges på elevernes personlige sprogproduktion. Drama, improvisation og kreative aktiviteter indgår.

mother tongue teaching based on the 'reflection on language' or 'language study'

Undervisningen fokuseres på refleksion over sprog (i brug). Barnet skal lære at bruge sproget adækvat ved faktisk at bruge sproget, reflektere herover og gen-formulere pba. refleksionerne, 'act-reflect-act' (Sturm, 1984: 267).

thematic cursory mother tongue teaching

Modersmålsundervisning er en integreret del af en temabaseret ikke-fagopdelt undervisning. Sturm nævner indianere som et eksempel på et undervisningstema, der kan behandles på tværs af fag som historie, geografi, samfundsfag og med forskellige sproglige aktiviteter (Sturm, 1984: 267).

Et generelt uddannelsesprincip, der havde til formål at imødekomme de børn, fx fra arbejderklassen og fra landet, der ikke klarede sig godt i den traditionelle skole. Rationalet var, at elever bliver demotiverede af en skole og uddannelse, der er opsplittet i forskellige fag; den tematiske undervisning giver mulighed for at relatere til elevernes hverdagsoplevelser (Sturm, 1984: 267).

normally functional mother tongue teaching

Sigter på, at eleverne lærer noget, som de straks kan se brugsværdien af og noget, som de finder interessant. Blik for den enkelte elevs behov og interesser (Sturm, 1984: 270).

emancipatory mother tongue teaching

Et emancipatoriske uddannelseskoncept. I modersmålsfaget handler det især om "[t]he ability of the pupil to stand up for himself" (Sturm, 1984: 272).

mother tongue teaching based on project work

Et generelt uddannelsespolitisk koncept, der også appliceres på modersmålsfaget (Sturm, 1984: 270). "In this model of mother tongue teaching alle principles commonly associated with project work in education are brought to bear upon the subject of Dutch" (Sturm, 1984: 271).

Eksempler på landerapporter:

Stephen Ball beskriver to hovedpositioner i modersmålsundervisningen i England i 1970-1983 (Ball, 1984):

Cambridge-paradigmet: lægger vægt på litteraturens rolle i engelskundervisningen ('finkultur')

London-paradigmet: lægger vægt på sprog og kommunikation ('hverdagskultur')

Tidspunkt og type	Karakteristiske træk
<p>Ca.1960:</p> <p>'canonical situation'</p>	<p>Undervisning i alle skoler og på alle niveauer modelleres efter modersmålsundervisningen i det klassiske gymnasium.</p> <p>Modersmålsundervisning er primært litteraturundervisning.</p> <p>Den litterære kanon accepteres som udtryk for kulturarv</p> <p>Supplerende til litteraturundervisning undervises i klassisk grammatik.</p> <p>Der undervises i alle lande desuden i en form for skriftlighed – formen er forskellig fra land til land, men fælles er, at de skriftlige opgaver ikke relateres til skriftlig kommunikation i samfundet. Man lærer at skrive ved at imitere gode eksempler, som læreren præsenterer.</p>
<p>Ca.1970:</p> <p>Den kanoniske model kom under pres af progressive pædagoger og undervisere</p>	<p>Ikke ét fælles træk, men snarere forskellige forandringsstrømme. Selv om der i alle lande viser sig et mere indviklet billede af modersmålsundervisningen, er der også fælles træk, fx:</p> <p>Skriveundervisningen forandres i retning af både kreativ skrivning, hvor der lægges vægt på personlig udvikling, og meddelende skrivning, dvs. skrivning med praktiske samfundsmæssige formål.</p> <p>Grammatikundervisning skifter fokus til undervisning i og refleksion over sprog i brug.</p> <p>Udviklingspsykologisk syn på barnet.</p> <p>Vigtigheden af at forbinde skrivning, tale og lytning.</p>
<p>Omkring 1984:</p> <p>Back to basic</p>	<p>Fokus på grundlæggende færdigheder</p>

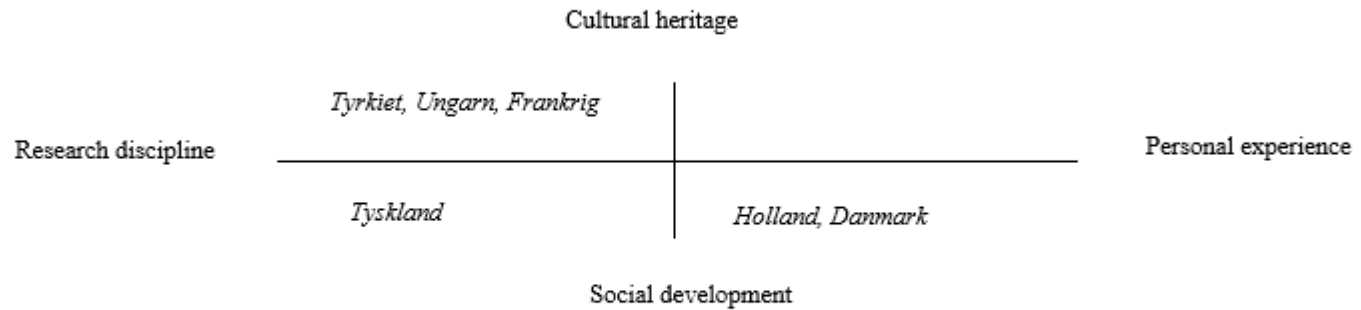
Anden undersøgelse:

'Portrait of mother tongue education'

Metode: modersmåslærere i de deltagende lande fører undervisningsdagbog over tolv gennemførte lektioner igennem to måneder (Herrlitz, 1987: 13; Herrlitz & Van de Ven, 2007: 29).

Herrlitz opsummerer: "Before this break, two complementary concepts dominated mother tongue education: reading of canonical national literature and grammar teaching which mainly was orientated at the classical language class" (Herrlitz, 1987: 14). Herrlitz sammenligner dette med Kuhns 'normal videnskab' (Herrlitz, 1987: 14). Selv om bruddet kan iagttages forbavsende samtidigt i alle landene, betyder det ikke overgangen til ét nyt europæisk modersmålsdidaktisk paradigme. Herrlitz konkluderer, at man derfor ikke kan tale om en videnskabelig revolution (Herrlitz, 1987: 15).

Hvordan kan vi analytisk begribe forskelle?

Figur 4. Herrlitz, 1987: 17

”Stabilities and changes in (mother tongue) education” (van de Ven, 2004)

Litterært-grammatiske paradigme	Skolefaget defineres som universitetsfaget med fokus på skriftsprog, grammatik og litteratur, nationale kulturarv og moralsk opdragelse.
Udviklingsparadigme	Fagets opgave er personlige udvikling gennem learning by doing, kreativitet og en udforskende tilgang. Paradigmet rummer et meritokratiske perspektiv.
Kommunikativt paradigme	På den ene side skal eleverne lære at kommunikere så hverdagsligt som muligt, på den anden side skal eleverne lære, at sproget er et stærkt våben, der kan bruges emancipatorisk og til at kæmpe for rettigheder i samfundet.
Utilitaristisk paradigme	Eleverne skal uddannes for i fremtiden at kunne bidrage til samfundets især økonomiske udvikling og velfærd. Bedre uddannelse for alle skal sikre samfundets udvikling.

”Starting points. Paradigms in Mother tongue Education”
(Sawyer & van de Ven, 2006).

1. Det akademiske paradigme
2. Udviklingsparadigmet
3. Det kommunikative paradigme
4. Det utilitaristiske paradigme

Hvem	Sawyer & Van de Ven (2006)	Ball (1984; 1987)	Sturm (1984)	Malmgren (1996)	Nordfag.net (Aase & Hägerfelth, 2012)	<u>Sjöstedt</u> (2013)	Steffensen (2001), Eif (2006), <u>T.I.Hansen</u> (2015)
Teoretisk afsæt	Sociologisk rationalitetsteori	Sociologisk teori		Didaktisk teori	Dannelsesteori	Sociologisk og pædagogisk teori	
Begreb	Perspektiv Cocktail Paradigme	Positioner Paradigme	Paradigme			<u>Ämneskonstruktion</u> <u>er</u>	<u>Fagsyn</u>
Litterært orienteret nationalt dannelsesfag	Det akademiske paradigme (Litterært-grammatiske paradigme). Skolefaget defineres som videnskabsfaget. Det skrevne sprog – grammatik og litteratur. Skriveundervisning er karakteriseret ved reproduktion. Sekventielle læsemetoder. <u>Elementarisering</u> , korrekthed. Litteraturundervisning og national kulturarv. Finkultur. Læreren er ekspert, og curriculum er lukket.	English as 'great literature'. Moral og nationale værdier. Kulturarv. Klassiske kanoniske værker. Læsning og skrivning er de væsentligste kulturkompetencer. Staten skal kontrollere skolen.		Svensk som litteraturhistorisk dannelsesfag med kulturarv i centrum. Sprogundervisning med vægt på grammatik og sproghistorie.	Dannelsesbegrebet konnoterer elitisme og borgerlig dannelse. Kulturarven.	Det konservative færdighedsfag. Behavioristiske læringsteorier og synlig pædagogik	Klassisk dannelsesfag, hvor man skal kende kulturen for at være dannet Et litterært orienteret dannelses- og fortolkningsfag

Progressivt og personligt fag	<p>Udviklingsparadigme. Koblet til reformpædagogiske idealer. Børnecentreret. Udvikling af barnets naturlige sprog. Den frie stilskrivning. Læsning personlige udvikling. Kreativitet. Forskellige tekster</p>	<p>English as Progressive. Vægt på de personlige aspekter ved oplevelse. Elevcentrering. Kreativ sproganvendelse. Det unikke barn. At opdage sig selv. Personlig vækst. Både hverdagstekster og finkultur.</p>	<p>Det kreative paradigme. Det vigtigste er ikke produktet, men processen. Vægt på elevernes personlige sprogproduktion. Drama og improvisation indgår.</p>	<p>Svensk som erfaringspædagogisk fag. Eleven er udgangspunktet – ikke fag eller stof. Elevforudsætninger. Litteraturen giver adgang til menneskelige erfaringer.</p>	<p>Dannelse og identitetsudvikling er sammenfaldende.</p> <p>Selvdannelses-tænkning og refleksivitet</p>	<p>Et liberalt/progressivt fag. Progressiv pædagogisk tænkning, Dewey, erfaringspædagogik, elevcentreret. Personlig vækst. Det didaktiske "hvem" kommer før hvad og hvorfor.</p>	<p>Kreativt fag med fokus på det personlige udtryk.</p> <p>Et litterært orienteret selvdannelsesfag</p>
Kommunikativt og samfundsorienteret fag	<p>Det kommunikative paradigme. Kommunikation og hverdagsliv. Samfundsorienteret. Dialogisk. Sprogundervisning ud fra whole language approach. Sprog og tekst i brug (i forskellige kontekster), autentisk kommunikation. Grammatik ikke væsentligt i sig selv. Kritisk sproglig refleksion og undersøgelse af, hvordan sprog bruges som magtmiddel og til manipulation. Litteratur giver indblik i samfundet.</p>	<p>Radical English. Udvikling af klassebevidsthed og kritisk literacy. Viden og magt hænger sammen. Lære at gennemskue hvilken magt, der er indlejret i den viden, man tilegner sig. Empowerment</p>	<p>Det kommunikative paradigme. Har som sigte at uddanne elever der som kommende borgere er bedre i stand til at fremføre deres synspunkter og meninger og som kan deltage i demokratiske beslutningsprocesser på alle niveauer. Kommunikationsmodel. Mange forskellige tekster får plads i modersmålsundervisningen</p>		<p>Faget skal bidrage til deltagelse i samfundet gennem kritisk tænkning og evne til at hævde sin egen ret. Demokratisk dannelse og medborgerskab.</p>	<p>Det subversive og radikale fag. Socialpsykologiske pædagogiske teorier, socialsemiotik og genrepædagogik. Genre- og sprogbevidsthed i et kritisk diskursperspektiv.</p>	<p>Kommunikationsfag med vægt på at lære at kommunikere forskelligt. Lære at gennemskue tekster.</p> <p>Samfundsorienterede position.</p> <p>Et sprogligt orienteret kommunikationsfag og et medieorienteret kommunikationsfag.</p>

<p>Stærkt socialt perspektiv - emancipatorisk sigte. Uddannelse kan bidrage til social lighed. Modersmålsundervisning skal bidrage til at alle børn lærer at kommunikere så effektivt som muligt i deres voksne liv.</p>						
<p>Det utilitaristiske paradigme. Meritokratiske aspekter frem for emancipatoriske. Brugbare færdigheder. Kommunikativt perspektiv på sprog, men i et snævert perspektiv. Bedre uddannelse til alle for samfundets skyld. Gennem uddannelse kan man mindske arbejdsløshed og sikre samfundsmæssigt vækst. Det enkelte individ er et middel i denne vækst.</p>	<p>English as skills. Modersmålsundervisning skal være sprogundervisning med fokus på udvikling af grundlæggende færdigheder – gode sprogkunderskaber giver god arbejdsstyrke. Forberedelse til arbejdsmarkedet. Udvikle effektive arbejdere og begærlige kunder. Motivation gennem belønning.</p>	<p>"Back to basic"</p>	<p>Svensk som færdighedsfag. Formaliseret færdighedstræning. Litteraturlæsning nedprioriteret. Kernen er færdighedstræning. Målet er at klare sig bedre i hverdagslivet.</p>			<p>Basisfag med fokus på at lære at læse og skrive. Redskabsfag; at lære grammatik for at lære sprog.</p> <p>Et sprogligt orienteret redskabsfag</p>

Figur 14. Modersmålsdidaktiske paradigmer synoptisk

HVORDAN KAN VI BEGREBSLIGT BEGRIBE DEN-
FÆLLES-FORSTÅELSE?

Paradigme-begrebet:

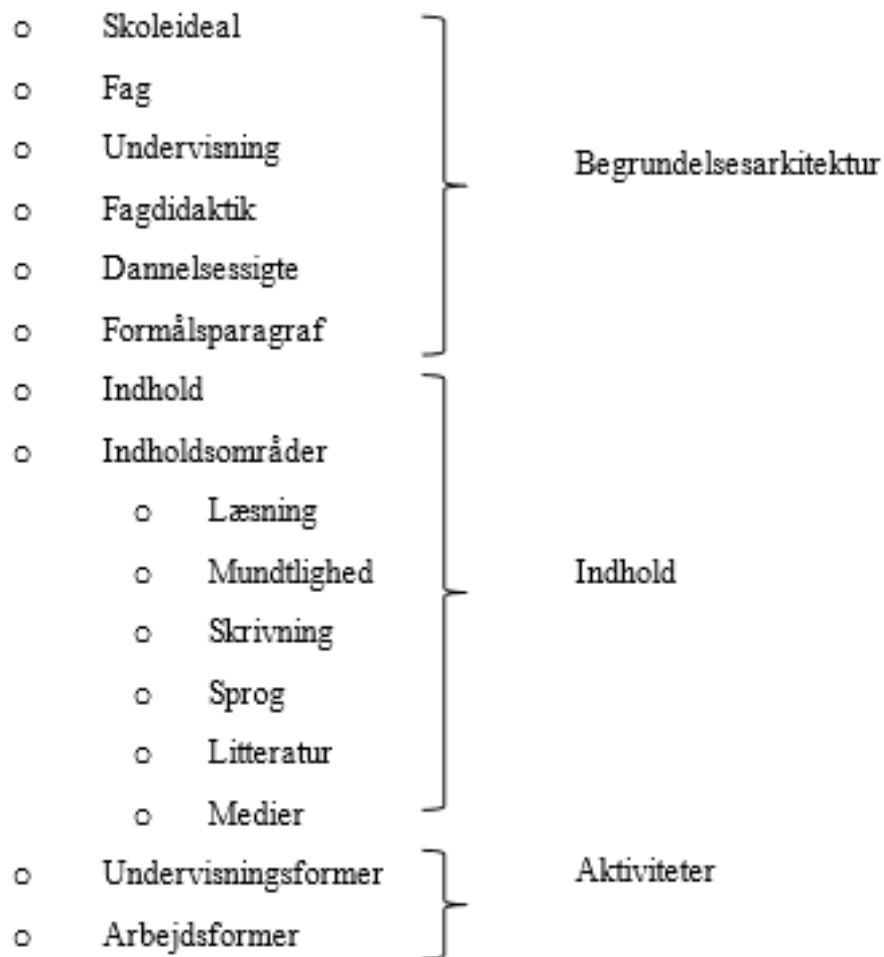
I am using the concept **paradigm** here in a **loose Kuhnian sense** to refer to both the structures of communication which produce a community of scholars with common goals, and to the concerns and content of those goals, the 'disciplinary matrix' and 'symbolic generalization', which constitute the shared commitments of the community. Two points made by Kuhn (1970) are worth reiterating here: (1) A paradigm governs, in the first instance, not a subject matter but rather a group of practitioners. Any study of paradigm-directed or of paradigm-shattering research must begin by locating the responsible group or groups (p.180). (2) Because the attention of different scientific communities is... focused on different matters, professional communication across group lines is sometimes arduous, often results in misunderstanding, and may, if pursued, evoke significant and previously unsuspected disagreement (p. 178)

(Ball, 1984: 184)

Som analytisk begreb er det velegnet til at beskrive "the *rhetoric* of mother tongue education" (Herrlitz & Peterse, 1984: 19).

Vigtigt at være opmærksom på, at "rhetoric" her er udtryk for, hvordan man ønsker faget: "[p]ublications, views, discussions etc., concerned with what mother tongue teaching *should be like*, rather than descriptions or analyses of what actually happens in the classroom" (Herrlitz & Peterse, 1984: 16).

In other words, only in certain domains in the rhetoric – in particular the more academic ones – is the debate – also at surface level – structured according to the communicative patterns implied by the concept of paradigm; the more we approach the level of the real interaction between teacher and pupil, the more difficult it becomes to identify and contrast clearly distinct communicative groups and the paradigmatic concepts shared by the members of these groups (Herrlitz & Peterse, 1984: 24)

Forståelsesmådernes arkitektur:

Carlsen, 2021: 130

Ball, S. (1984). Conflict, panic and inertia: mother tongue education in England 1970-1983. I Herrlitz, W., Kamer, A., Kroon, S., Peterse, H., & Sturm, J. (Eds.) (1984). *Mother tongue education in Europe: A survey of standard language teaching in nine European countries*. (Studies in mother tongue education; No. 1). International Mother Tongue Education Network / SLO. (160-192)

Carlsen, D. (2021). Danskdidaktiske forståelsesmåder (PhD). Aarhus, Institut for Pædagogik og Uddannelse, Graduate School of Arts, Aarhus Universitet: DPU, AU.

Herrlitz, W. (1987). Standard Language Teaching in Europe: Preliminary Results of a Comparative Approach. I Kroon, S & Sturm, J. (red.) *Research on Mother Tongue Education in an International Perspective* (9-18). Enschede: The Advisory Committee on Curriculum Development on Mother Tongue Education.

Herrlitz, W. & Peterse, H. (1984). The international Mother tongue Education Network. Motivations, aims, conceptual and methodological problems of the comparative study of mother tongue education I Europe. I Herrlitz, W.; Ongstad, S. & Van de Ven, P.H. (Red.) (2007). *Research on mother tongue education in a comparative international perspective. Theoretical and methodological issues* (10-38). Amsterdam: Rodopi.

Herrlitz, W. & v.d.Ven, P.-H. (2007). Comparative research on mother tongue education: IMEN's aims, points of departure, history and methodology. I Herrlitz, W.; Ongstad, S. & Van de Ven, P.-H. (red.). *Research on mother tongue education in a comparative international perspective. Theoretical and methodological issues* (13-42). Amsterdam: Rodopi

Sawyer, W. & van de Ven, P.-H. (2006). Starting Points. Paradigms in Mother Tongue Education. *L1 - Educational Studies in Language and Literature* 7 (1) (5-20)

Sturm, J. (1984). Report on the development of mother tongue education in The Netherlands since 1969. I Herrlitz, W., Kamer, A., Kroon, S., Peterse, H., & Sturm, J. (Red.) (1984). *Mother tongue education in Europe: A survey of standard language teaching in nine European countries*. (Studies in mother tongue education; No. 1). International Mother Tongue Education Network / SLO. (238-275)

van de Ven, P.-H. (2004). Stabilities and Changes in (Mother Tongue) Education. I Kiefer, S. & Sallamaa, K. (red.) *European Identities in Mother Tongue Education. Texts from the EUDORA Intensive Program MTE during the summer school in Tolmin* (74-94). Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner